

ספרים

מבחן קריאה

יונתן אמיר

ספר האי-נחת

אמנות מינורית / גדעון עפרת
הוצאת אמנות ישראל, 221 עמ'

ספרו של חוקר האמנות ר"ד גרעון עפרת, "אמנות מינורית – אמנות בישראל בשחר שנות האלפיים", יוצא לאחר תקופת שקט יחסי, וניכר כי נכתב בדחיפות הנובעת מ"תהייה וחוסר נחת" בנוגע לאמנות הישראלית.

נקודת המוצא של "אמנות מינורית" היא יובש אמנותי שעפ"י רת מוצא בעשייה הצעירה, שאינו עולה בקנה אחד עם שטף בוגרי בתי הספר לאמנות הנפלטים מדי שנה, כמו גם עם הזימה הניגרת על פני המחבר בעודו מכתת רגליו בין עשרות גלריות חדשות, בינאלות וירידים, כשהוא נתקל ב"עוד ועוד התקבצויות סתמיות של פרחי אמנים, שמציעים למד בטך כישרון סביר, שלא בשל לאישיות אמנותית נוקבת, שלא ברא עולם ואשר התחברותם יחד נעדרת כל מסר".

ספרו של עפרת עוסק בתהיות יותר מאשר במסקנות, אולם כמה מן ההשגות המופיעות בו נותרות תמוהות. הוא מתאונן על היעדר למות כתב היד האישי מיצירי תיהם של אמנים כאילו מקורה של היעלמות זו אינו טמון כבר בביקורת על המודרניזם, שהתגבשה בשנות ה-60 וה-70 של המאה ה-20; פוסח על הבחנות חשובות בין היעדר אידיאולוגיה לאידיאולוגיית נגד, ומציע ניתוח שטחי של העידן הדיגיטלי. לצד זאת מובאת ביקורת על "תרבות הצעירים", שאינה אלא וריאציה מעודכנת של קינת "זה נועד זה?" הנשמעת בכל דור ודור.

ובכל זאת, "אמנות מינורית" הוא ספר מומלץ לקריאה, קודם כל בשל תנופת הכתיבה הסוחרת והיצירתית האופיינית לעפרת, שגם אם ריבוי הציטוטים והשמות המופיעים בה עשוי לייגע מפעם לפעם, הרי היא ספוגה בידע, בתי שוקה, באהבה, ברהיטות וברוחב יריעה. אולם לא רק חרות כתיבה וקריאה מפעמות בספר, שגם אם אינו מדייק בפרטים הרי שיש בו גרעין של אמת. ניתוחיו של עפרת אולי טרחניים לפרקים, אולם המור שגים שהציב בדיון – יובש ההשראה המנוגד לשטף היצירה – שרירים וקיימים, והדיון בהם ראוי ואף הכרחי.

"נמרוד" יצחק דנציג, 1939

שלוש עטיפות בעיצובו של זרטל (מימין) ועטיפות "התפסן בשדה השיפון" בעיצוב אבי אייזנשטיין ושמעון זנדהאוז

חיים בתוך עטיפה

תערוכה של אמרי זרטל, מבכירי מעצבי כריכות הספרים בישראל, מעלה לתודעה את האיזון העדין בין דימוי לטקסט • האם בעידן הספר האלקטרוני יישמר היחס הזה?

זרטל. התהליך חשוב, לצד התוצאה צילום: אשורן חזן

כמה אופציות לעטיפות ברשת כי שם הצורך בגירוי חדש אף גדול יותר. גם אייזנשטיין אופטימי: "אנחנו נמצאים כרגע בתקופת ביניים. בלחיצת כפתור נוכל לקבל ספרים שלמים לקריאה. למרות זאת, הנייר הוא חלק בלתי נפרד מהתעשייה – לגעת בנייר, להריח ול- חוש הוא צורך אקזיסטנציאליסטי שלא יחלוף כל כך מהר".

ומה קורה כשהדימוי הוויזואלי הופך לאקט פרשני? לטענת זרטל, רצוי שזה יקרה כמה שיותר. "כשעיצבתי את ספרו של רון לשם, 'אם יש גן עדן', קיימתי עם העורכת (נועה מנהיים; ט"מ) התלבטות ארוכה. ירעתי שעטיפת הספר צריכה להיות אייקונית ובלתי רגילה כי זהו ספר מפתח בספרות המלחמה העכשווית. היה לי בראש דימוי של רגלי חייל בנעליים צבאיות, נטועות בקרקע חולית. ברגע שהחלטתי להיפוך את התמונה, כך שבעצם רגליו של החייל הפוכות ואפשר לקרוא את שם הספר ואת שם הסופר, נוצר מצב של חוסר איזון מטריד. כאן, למעשה, גלומה גם האמנות של עיצוב עטיפות הספרים – יצירת דימוי מסודר ונקי, אבל לא נקי מדי, שיוכל לעורר אצל הקורא את תחושת הכאוס שבה נמצא החייל שבתמונה, כמו החיילים בספר".

ללא הרקע הכחול, וגררה עקב כך תר- עומת מצד הקוראים, שטענו שמשוהו מההקשר המתריס הנוצר בעטיפה הלך לאיבוד בעיצוב החדש.

עובדה זאת מתקשרת לתהליך שמור צרי התרבות עובדים. הרומנטי והחומרי מפנים את מקומם למהיר ולאקטרוני. "בנוגע לנראות חיצונית של ספרים, לדעתי היא מונחית כיום בידי תרבות הרייטינג", אומר זרטל. דרוור פימנטל, מרצה לפילוסופיה ולתרבות במחלקה להיסטוריה ותיאוריה בבצלאל, "הטלי ווייה יצרה פרייגמה של נראות, המורשת לתחומים אחרים, כמו לעיתונות, לקולנוע, לתיאטרון וגם לתחום הספרים. הנראות היא מהירה, קליפית, ברורה ולא מעומעמת, מהנה לעין ואינה מעמיסה עליה יותר מדי. במובן מסוים, יש כאן עידוד של חריממדיות".

מגע הנייר נשאר

מה צופן העתיד לעיצוב כריכות הסיפרים? כשזרטל ואייזנשטיין נשאלים על כך, לא נמלטת מפייהם זעקת עצבות על אובדן המילה המודרפסת. "הקינדרל (ספר אלקטרוני; ט"מ) הוא המצאה נהדרת", מצהיר זרטל, "כי דווקא בעידן האלקטרוני המנוכר, הצורך בדימוי ויזואלי הוא גדול יותר. הספר תמיד זקוק לתיווך, אולי אפילו צריך לתת

בעטיפה הראשונה של המהדורה העברית של "התפסן בשדה השיפון" של ג.ד. סלינג'ר. כריכה זו, ריבוע צהוב בלב רקע כחול, הופקעה מזמן מתפי קידה כחלון הראווה של הספר והפכה ליצירת אמנות אייקונית בפני עצמה. העטיפה המיתולוגית עוצבה על ידי פרופ' אבי אייזנשטיין ושמעון זנדהאוז בשנת 1975, ונחשבה בעולם הספרות השמרני של אז לבעלת אופי חתרני. "הצלחנו לשמור על תו ההיכר של ספרי ההוצאה אז, שהיה מרובע שבתוכו שכן הדימוי על העטיפה, אך את הרקע בחרנו לצבוע בכחול, ואת החלון בצבע עז", נזכר אתמול אייזנשטיין, לשעבר ראש המחלקה לתקשורת חזותית בבצלאל וכיום מרצה בה לעיצוב גרפי. עוד הוא מספר כי "גודל האותיות של שם הספר ושם הסופר נשאר זהה, כיאה להוראות המרויקות של סלינג'ר עצמו, שדרש גם שלא יופיע כל דימוי או איור. בחרנו את הצבע הכחול, שנראה לנו מתאים לרוח הספר. כך מצד אחד נוצר דימוי חריג של ניגודיות עזה בין שני הציבעים – הכחול השמרני והצהוב העז – ומצד שני הצלחנו להישאר נאמנים לרוח הוצאת הספרים".

זרטל: "הנכלים בעיצוב עטיפות נוקשים. בגלל התחרות, העטיפה חייבת להיות בולטת וייחודית"

ובכל זאת, איך הפכה העטיפה לאייקון של ממש?
"אני מניח שזה הניסיון שלנו לצאת מהמסגרת. זה ניפץ איזושהי מיתוס ששרר בשנים ההן בעולם הספרות, של תפיסה אידיאלית של דימויים מתקשרים. העטיפה שידרה חריגות, דיסיהר מוניה מבחינת הצבעים. ההוראה של סלינג'ר שלא יהיה דימוי קונקרטי על העטיפה הציבה בפני הקוראים אתגר של חיפוש משמעויות".
שנים לאחר מכן הרפיסה הוצאת עם עובד מהדורה חדשה של הקלאסיקה,

מה זמן אתם מתעכבים על עטיפה של ספר חדש? לרוב מדובר בשניות ספורות, אם לא פחות. מהר מאוד אתם מסובבים את הספר על גבו, בודקים את תקציר העלילה ומרפ" דפים מעט, כדי לגבש החלטה סופית. תערוכתו של אמרי זרטל, מעצב הבית של הוצאת הספרים כנרת זמורה ביתן, שתוצג בגלריה הקצה בנהר ריה עד 3 ביולי, מציגה את העטיפות בעיצובו. התערוכה מעניקה לעטיפות הספרים, שחובבי הספרים למדו להכיר ולאהוב, במה משלהן ומארכיכה את זמן ההתייחסות אליהן. בתערוכה מוצגות 19 עטיפות ספרים מוגדלות, ולכל אחת מצורפות כמה סקיצות שקדמו למוצר המוגמר.

"היה לי חשוב להראות את התהליך היצירתי בדרך לעטיפה המוגמרת, את המאחורי הקלעים שלה", מסביר זרטל, "עצם העובדה שהעטיפות לא באות כחלק מהספר הופכת אותן ליצירות אמנות בפני עצמן".

יש משהו מתנכח בעיצוב עטיפות לספרים. עליך להיות קשוב לריצונות של הסופר ושל העורך, ויותר מכך – לכוחות שוק הספרים. איך מתמודדים?

"אני לא מתוסכל ובטח שלא מרגיש פחות יוצר. מערכת הכללים בעיני צוב עטיפות לספרים היא מאוד נוקשה. בגלל התחרות וכמויות הספרים שיוצאים, העטיפה חייבת להיות בולטת, לוכדת מבט וייחודית. היא צריכה להכיל דימוי מרכזי שיפתה את הקורא לקחת את הספר לידים שלו, גם אם דקה אחר כך הוא מסובב את הספר כדי לקרוא את תקציר העלילה. מצד שני, אסור שהעטיפה תאפיל על הספר ותכלוט יותר ממנו. גם בתוך השיקולים המסחריים, יש לי מקום מוחלט לשיקולים אמנותיים".

עטיפה שהפכה לאייקון

התיאור של זרטל את העטיפה, כמי שנושאת בחובה את פרצופו של הספר, הוא בעל משמעות אמיתית. די להיזכר